

STUDII ȘI COMUNICĂRI DE ARHIVISTICĂ

Raportul document de arhivă – izvor narativ

TUDOR MATEESCU

Scrierea istoriei, de la sfârșitul antichității și până în prezent, se bazează, în cea mai mare măsură, pe aceste două categorii de surse: documente de arhivă și izvoare narative. Deosebirea dintre ele duc, de fapt, la completarea lor reciprocă, istoricul fiind obligat să apeleze în egală măsură la amândouă pentru a avea o imagine reală a trecutului. La acestea se adaugă însă și alte genuri de izvoare, cum sunt cele arheologice, artistice sau de altă natură, care nu pot fi în nici un caz ignorate.

Pentru izvoarele narative trebuie să avem însă în vedere latura subiectivă aparținând autorilor lor, poziția acestora favorabilă unei personalități, unei grupări sau evenimente. Intervine apoi lipsa informației suficiente a celor mai mulți dintre cronicari, având în vedere că doar puțini dintre ei s-au aflat în miezul evenimentelor istorice. Reputatul istoric francez Robert Fawtier remarcă faptul că, în evul mediu, treburile publice erau considerate secrete și, de aceea, autorii izvoarelor narative nu aveau acces la informațiile de prim ordin. Acest lucru făcea ca, în scrierile lor, știrile false să fie „infinite mai frecvente ca cele adevărate”¹.

Același om de știință arată însă că, „din fericire” istoricul dispune de o altă sursă de informație, constând în documentele de arhivă². Referindu-se la primii regi Capetieni direcți, el observă că aceștia „au așteptat două secole pentru a se decide să păstreze arhivele lor într-un loc fix”. Ei aveau „răul obicei” de a-și transporta arhiva dintr-un loc în altul în cursul deplasărilor. Schimbarea a intervenit după bătălia de la Fréteval din 3 iulie 1194, când regele Filip II August a pierdut, în fața regelui Angliei Richard Inimă-de-Leu, „în același timp, bătălia, tezaurul său și arhivele sale”³. Robert Fawtier, care a făcut cercetări pertinente în arhivele Franței, stabilește cu exactitate numărul documentelor emise de regii Capetieni, de la Robert II la Ludovic VIII, subliniind superioritatea categorică a acestor izvoare față de cele narative⁴.

În istoriografia românească, mult timp documentele de arhivă au fost neglijate, considerându-se că prezintă doar o importanță minoră pentru studierea trecutului. Este semnificativă în acest sens părerea stolnicului Constantin Cantacuzino, cuprinsă în cronica sa, din păcate neterminată. Referindu-se la „hrisoavele domnilor ce sunt pre la boerime și pre la mănăstiri date și la sate, câte am putut vedea”, el conchide că „puțin folos și acelia mi-au dat, pentru că risipit lucru și foarte pe scurt zic și fără cap povestesc și numai de un

¹ Robert Fawtier, *Les Capétiens et la France. Leur rôle dans sa construction*, Paris, 1942, p. 10.

² *Ibidem*, p. 11.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 12–13.

lucru vorbesc, adică te au de cea cui să dă au de cel ce dă". Aducă apoi, în continuare: „Și încă mai iaste și aceasta, că cine iaste acela care să poată șede a toate ale tuturor hrisoavelor să vază ce scriu și cum scriu, ca să poată dintr-însele aduna să istorească lucrurile ce au fost ale țării?”⁵. Apare aici aprecierea, în bună parte justificată, a superiorității izvoarelor narative constând în expunerea cronologică, uneori detaliată, a evenimentelor istorice.

Cu timpul, istoricii români au început să aprecieze din ce în ce mai mult valoarea documentelor de arhivă⁶. Un rol deosebit l-a avut în acest sens Nicolae Bălcescu, asiduu cercetător al arhivelor, atât din țară (ale statului, mănăstirești sau particulare), cât și din străinătate⁷. La începutul secolului nostru, N. Iorga atrăgea atenția asupra necesității publicării ambelor categorii de izvoare⁸. De altfel, marele istoric a publicat el însuși un număr impresionant de documente de arhivă, fapt pentru care a fost supranumit (în glumă, desigur) „Iorga document”⁹.

Robert Fawtier considera că istoricul care s-a baza, în studiile sale, numai pe cronici, ar fi „aproape în situația unui om a cărui cunoaștere a treburilor publice ar avea ca unică sursă lectura unei gazete săptămânale din capitala unui canton” în zilele noastre¹⁰. Documentele de arhivă, mai ales cele cu caracter de acte oficiale, oferă, pregnant, avantajul obiectivității informațiilor. Se înțelege însă că este absolut necesară critica lor internă și externă pentru stabilirea autenticității și veracității, deoarece în trecut, din diferite motive, falsurile erau destul de frecvente¹¹. Pe de altă parte, se poate constata o întrepătrundere de profil a documentelor de arhivă cu izvoarele narative. Există numeroase acte oficiale în care sunt narate evenimente istorice cu o exactitate care nu poate fi pusă la îndoială. Un exemplu tipic în acest sens îl constituie documentul din 8 decembrie 1397 prin care regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, confirmă daniile voievodului Transilvaniei, Stibor, și în care sunt prezentate, pe larg acțiunile militare ale acestuia în Țara Românească împotriva lui Vlad I și pentru reinstalarea în domnie a lui Mircea cel Bătrân¹².

Amintim, de asemenea, însemnările diacului Mihail, mai întâi la sfârșitul hrisovului din 10 iunie 1415, emis de Mircea cel Bătrân: „în vremea când a venit Mustafa Calapi”¹³. Este vorba de unul dintre fiii sultanului Baiazid I, care, ca și fratele său Musa, a solicitat sprijinul domnului Țării Românești, pentru obținerea

⁵ Constantin Cantacuzino Stolnicul, *Istoria Țării Rumânești*, ed. critică de Damaschin Mîoc, București, 1991, p. 60.

⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, 1970, p. 23–26.

⁷ Tudor Mateescu, *Prețuitori ai arhivelor. Nicolae Bălcescu*, în „Revista Arhivelor”, anul LXVII (1990), vol. LII, nr. 3, p. 325–341.

⁸ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române, în Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 1–127.

⁹ Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 25.

¹⁰ Robert Fawtier, *op. cit.*, p. 11.

¹¹ Vezi, de pildă, Marcel Dumitru Ciucă, *Un falsificator de documente și hrisoavele false ale orașelor Târgoviște (1640) și Pitești (1438)*, în „Revista Arhivelor”, anul LXIII (1986), vol. XLVIII, nr. 4, p. 449–464.

¹² *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, vol. I (1222–1456), București, 1977, p. 160–169. (În continuare se va cita *D.R.H.*)

¹³ *Ibidem*. B. Țara Românească, vol. I (1247–1500), București, 1966, p. 82.

tronului otoman¹⁴. Același diac consemnează în hrisovul din 22 iunie 1418 de la Mihail, fiul și urmașul lui Mircea, următoarea informație: „în vremea când a venit mama domniei tale, doamna, de la unguri”¹⁵. Știrea, care pare că ține de genul izvorului narativ, se referă la evenimentele tragice pricinuite de expediția sultanului Mehmed I împotriva Țării Românești, din anul 1417, când doamna Mara, soția lui Mircea cel Bătrân, s-a refugiat în Ungaria, pe domeniile sale de lângă lacul Balaton¹⁶. La toate acestea se adaugă însemnările făcute, de regulă de către oameni simpli, îndeosebi pe cărți cu date deosebit de exacte¹⁷, ceea ce constituie, credem, surse intermediare între izvoarele narative și documentele de arhivă.

Într-un studiu temeinic, publicat acum peste trei decenii în „Revista Arhivelor”, se făceau următoarele observații, deosebit de judicioase: „Cele mai multe informații, pe care le folosim astăzi în istoriografie, îndeosebi pentru perioada anterioară secolului al XIX-lea, sunt culese din documentele de arhivă... Aceste izvoare contemporane, care n-au fost întocmite în scopuri istorice – de perpetuare a amintirii unor oameni sau a unor evenimente – ci pentru nevoile practice ale vieții de odinioară, reflectă realitatea, pe când izvoarele narative (cronici, memorii) sunt pătrunse de sentimentele și ideile care animau pe autorii lor”¹⁸.

Pe de altă parte, unii cronicari au folosit în scrierile lor documente de arhivă, așa cum găsim la Axinte Uricariul, Nicolae Costin sau autorul anonim al *Letopiseșului cantacuzinesc*¹⁹. Un exemplu clasic în acest sens îl constituie includerea de către Ion Neculce, în cronica sa, a textului tratatului de la Luțk, din 1711, dintre domnul Moldovei Dimitrie Cantemir și țarul Petru cel Mare²⁰.

Putem afirma, fără riscul de a greși, că istoricul are nevoie, în primul rând, de documentul de arhivă, net superior, prin obiectivitatea sa, celorlalte surse de informare. El are însă obligația de a nu le neglija, ci de a le folosi, îndeosebi izvoarele narative, în coroborare și în consens cu documentele de arhivă²¹, pentru reconstituirea cât mai exactă a domeniului din trecut de care se ocupă.

¹⁴ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*. București, 1944, p. 332–333. Vezi și Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, București, p. 78–79.

¹⁵ *D.R.H.*, B. Țara Românească, vol. I, p. 88.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 344–345.

¹⁷ Vezi, îndeosebi, Ilic Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975, p. 340.

¹⁸ P. P. Panaitescu, I. Donat, *Arhivele în sprinjalul cercetărilor istorice*, în „Revista Arhivelor”, VI (1963), nr. 1, p. 71.

¹⁹ *Ibidem*, p. 72–73.

²⁰ Ion Neculce, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. critică de Gabriel Strempele, București, 1982, p. 526–529.

²¹ Manuscrisele cronicilor se găsesc în primul rând, la biblioteci, dar unele se află la unitățile Arhivelor Statului sau chiar la muzee. Pe de altă parte, bibliotecile și muzeele dețin, de regulă și documente de arhivă. Este, și din acest punct de vedere, o corelație între cele două categorii de izvoare.